

Le génie d'Amsterdam

Vertaling van het artikel over het Marineterrein Amsterdam in het boek 'Le génie d'Amsterdam' uitgeven in 2016 door de Franse uitgever Parenthèses

Opportunité, agilité, inventivité

Auteur(s) : Ariella Masbouni

Editeur(s) : Parenthèses

Vertaling: Sebas Baggelaar

Het Marineterrein: Slow planning

Langzame transformatie om de waarden van gebieden te vermeerderen

Hoe gebruikt men op een slimme manier één van de zeldzame en uiterst potentiële reserves van de historische stad? Het Marineterrein, een drie eeuwen oud militair emplacement, is het onderwerp van alle stedenbouwkundige en economische dromen. De stad ontwikkelt er in samenwerking met het Rijk, de eigenaar van het terrein, een 'langzame stadsontwikkeling' (*Slow planning*). Een strategisch spel voor de lange termijn met kleine flexibele en reversibele zetten, die moeten vermijden dat de geleidelijk vrijkomende 15 hectare, waar zij het beste uit wenst te halen, overhaast worden overgedragen aan de hoogste bidder. De versnellingen in economische, stedenbouwkundige en duurzame ontwikkelingen maken dat traditionele planning niet geschikt blijkt: het gesprek met grote investeerders zal dus op zich moeten laten wachten. In de tussentijd werkt een toegewijd projectteam, het Bureau Marineterrein Amsterdam aan het vermeerderen van de waarde van het bestaande (in eerste instantie door toe te voegen, niet door te veranderen) en geeft leidt de weg naar een stabiele toekomst met als enige gereedschap een scherpe gebruiksanalyse en een bestemmingsplan met successieve ingrepen.

Het tijdelijk toepassen van traditionele stedenbouwkundige mechanismes om de waarde van het terrein te verhogen

De afkeer van de 'traditionele' vastgoedmarkt heeft zich bij het Marineterrein zelf opgelegd, net als een stadsplanning die gebaseerd is op cultuur. Dit onbegaanbare fort achter hoge muren dat lange tijd bevroren was vanwege de militaire activiteiten, was altijd afgezonderd van de omliggende ontwikkelingen. In 2012 noopten de economische crisis en de modernisering van het leger het Rijk tot het overdragen van haar bezit aan de stad¹. Hiermee ontstond een sterke drang bij gekozen bestuurders, investeerders, projectontwikkelaars, architecten, toeristische reisorganisaties, filmmakers, en niet te vergeten, de bewoners om zich te laten gelden. Visies en ideeën voor gebruik en programmering kwamen van alle kanten samen. Met dit als stimulans en economische druk, initieerde het Rijk vanaf 2013 in samenwerking met de stad een 'stapsgewijs' samenwerkingsverband, mikkend op een progressieve transformatie van het gebied. Het idee van een organische ontwikkeling om een sterke mix van functies en activiteiten te garanderen werd in december 2013 bekrachtigd met het tekenen van een samenwerkingsverband tussen de twee partijen welke werd vergezeld van een strategisch plan waar de condities voor alle

¹ Het Rijk is, per het Ministerie van Defensie, in principe eigenaar van het terrein, maar de gemeente is gemachtigd om de ontwikkelingen te programmeren. De publieke toegankelijkheid van het gebied is toegestaan, maar onder restricties opgelegd door de eigenaar. Dit specifieke staatseigendom, waar reguliere publieke instrumenten om actie te ondernemen geen grip hebben, zal een test-bed worden voor ongebruikelijke publiekparticipaties.

dragers in werden gedefinieerd. Deze bevoegdheidscriteria bevatten zowel economische doelen als immateriële waarden. Op deze manier werden de historische, symbolische en culturele waarden van het gebied niet teruggebracht tot een variabele of commercieel motief.

Het bouwen van een 'reactief' actiekader: mikken op de pioniersmentaliteit

Rijk en gemeente hebben gekozen om de maritieme geschiedenis, innovatie en het water te kiezen als thema's die de basis vormen voor de verdere inrichting. De bedoeling hiervan is echter niet om investeerders aan te trekken, noch als inspiratie bij de transformatie van het gebied met iconische architectuur of een iconisch programma. Het selecteren van gebruikers en functies in samenhang met de drie gekozen thema's dient om de identiteit van het gebied te versterken en de visies van de verschillende gesprekspartners op één lijn te krijgen: Organisaties, financiële partners en burgers².

Hiervoor is in 2014 het Bureau Marineterrein Amsterdam opgericht, geleid door Liesbeth Jansen, die eerder ook werkte aan de stedelijke integratie van het industriële gebied van de Westergasfabriek. Het bureau beschikt over een operationeel budget (op niveau van de infrastructuur) en één voor de financiering van de startups die in meer of mindere mate bijdragen aan de korte termijn transformatie van het gebied. Deze vormen een manier om financiers te stimuleren om hun eigen onderzoekstrajecten te ontwikkelen en om het operationele budget aan te vullen door verhuur van de leegstaande gebouwen en het programmeren van evenementen. De positieve gevolgen volgen al snel: Een verhoogde zichtbaarheid (bekendheid) van het gebied bij minimale kosten, succes van de evenementen, een bloei van het bezoek aan het gebied dankzij een verbetering van de bereikbaarheid en toename van de bottom-up initiatieven... De oude enclave is zo in sneltreinvaart bij de Amsterdammers op de kaart gezet, maar dan wel op een zachte manier, door het publiek gevoelig te maken voor de complexiteit van de aankomende transformaties: een manier om de door de stad aangehouden voorzichtigheid te rechtvaardigen in de geleidelijke veranderingen. Dat is de inzet, tegenover de constante druk en ambitieuze gemeentelijke doelstellingen bij het realiseren van woningen, in aanhoudende zoektocht naar nieuwe ontwikkelingen.

Het voorzichtig uit zijn enclave krijgen van een uniek gebied: de methode

Eén van de eerste missies van het Bureau Marineterrein Amsterdam: een verkenning van de geschiedenis van het gebied en van haar relatie met de stedelijke omgeving. Dit in samenwerking met de universiteit, die verantwoordelijk was voor een reeks plattegronden: naast historisch ook demografisch, economisch, milieutechnisch en architectonisch, zonder daarbij de diversiteit van de huidige bewoners en de uitdrukking van hun opvattingen te vergeten. Deze verkenningsvelden leveren een

² Bijvoorbeeld met thematische workshops voor het grote publiek over de geschiedenis van het Marineterrein, sport of de circulaire economie.

hele stapel aan verhalen en vertellingen mee. Om het publiek hier mee te laten kennismaken, heeft het Bureau kunstenaars uitgenodigd om de verzamelde verhalen opnieuw te vertellen via hun respectievelijke platformen. Het resultaat hiervan in mondelinge, visuele en geschreven vorm maakt de onbekende aspecten van het gebied zichtbaar. Het werk van fotograaf Koos Breukel bijvoorbeeld heeft een ongekend enthousiasme teweeggebracht bij zowel de bewoners als bij de nog aanwezige militairen.

In januari 2015 is de openstelling van het gebied in een versnelling geraakt. Een 'park' met een eigen toegang, een historisch gebouw en enkele bouwwerken uit de jaren '60; in een tijdsbestek van vier maanden hebben de omwonenden de nieuwe plekken geadopteerd en zijn de beschikbaar gestelde panden in gebruik genomen. Nieuwe technologieën, film- en televisieproducties, dienstverlening, start-ups (op het gebied van zowel technologische, sociale als culturele innovatie), universitaire bijgebouwen of ondernemingen die de pioniersspirit net als het gebied uitstralen, en die zijn geselecteerd aan de hand van de toelatingscriteria³ hebben critici van de beweging de mond gesnoerd door zich winstgevend te tonen zonder gebruik te maken van enige subsidies: de huren volgen de reguliere marktprijzen. Tegelijkertijd ontwikkelt de synergie tussen het Marineterrein en andere grote instellingen in de omgeving, zoals het science museum Nemo (Renzo Piano), scheepswerf 't Kromhout, architectuurcentrum ARCAM en de OBA, lokale partnerschappen voor nieuwe activiteiten. Dit is één van de middelen om weerstand bij die omwonenden voor wie verandering altijd samengaat met bedreiging, te ontmantelen. De vrees voor gentrificatie, drukte in het gebied en de komst van nieuwe sociaal culturele profielen wordt zo gecompenseerd met werkgelegenheid en het weer beschikbaar maken van rustige en landschappelijke publieke ruimte, een zeldzaamheid in de historische binnenstad.

Een dagelijkse leiding op het grensvlak tussen initiatief en consensus

Onderhoud van het gebied is weer in handen van de stad gekomen die met behulp van het Bureau investeert in de restauratie van het cultureel erfgoed (de kades) en in infrastructurele faciliteiten: Glasvezelkabels, veiligheidssystemen en verscheidene diensten ten behoeve van de activiteiten... Tijdelijke faciliteiten, zoals een kleine brug, nemen een voorschot op de toekomstige bereikbaarheid en voegen zich bij de zware investeringen om de leegstaande bouwwerken weer aan de huidige normen te laten voldoen. 27.000m² oppervlak wordt gerestaureerd om er economische en culturele activiteiten te laten plaatsvinden. Een nieuw hotel, *Pension Homeland*, biedt een alternatief voor het schrale aanbod in de sector. Verbonden aan een café-restaurant, zorgt het voor gezelligheid die de synergie tussen gebruikers van het terrein opwekt. De kosten die hiermee gemoeid zijn, worden gecompenseerd met de organisatie van zowel publieke als private evenementen: het terrein zal bijvoorbeeld plaats bieden aan de belangrijkste gebeurtenissen rondom het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie in 2016. Dit is zo een manier om niet alleen

³ Werkplaats Archeologie MA, Crosswire Works, Open State Foundation, Micanti, TV Academy, The App Academy, Orientation Travel Production, Sandberg Instituut/ Designing Democracy, StartUpDelta, Drain Products, Studio Zeitgeist, Glimworm, Amsterdam Smart City en Pension Homeland.

financieel uit de voeten te komen, maar ook om de zichtbaarheid te versterken en communicatie te optimaliseren.

De toekomst open laten

De definitieve datum voor het vertrek van defensie is nog onbekend, de gesprekken tussen Rijk en stad over het volledige eigendom van het terrein zijn nog in volle gang. Aan de andere kant bestaat het risico dat de ontvangst van de bijeenkomsten voor het voorzitterschap van de Europese Unie in 2016 de 'lichte' dynamiek die het gebied kenmerkt, beschadigd. Wat dan in ieder geval overblijft zijn de lessen van een nooit vertoonde collectieve publieke actie die zijn vruchten lijkt af te werpen: De ladder met kleine treden (zowel in tijd als ruimtelijk), biedt de garantie voor de flexibiliteit en reactiviteit. De mogelijkheden voor het experiment die dit biedt, verbreden de mogelijkheden voor improvisatie en collectieve opname en laat het toe aanpassingen te maken bij sociale, economische en culturele projecten die steeds vloeibaarder worden – hetgeen echter een zekere frustratie bij investeerders, projectontwikkelaars en planners veroorzaakt. De gekozen methodiek biedt desondanks marges voor groei, geeft het terrein toekomst en leidt het naar een stabiele economische situatie, die minder afhankelijk is van korte termijn financiële investeringen en die het toelaten om het sociale welzijn van zijn bewoners te gelde te maken. Het biedt op deze manier in ieder geval de garantie om zich te kunnen richten op op maat gemaakte projecten die toekomstige investeringen kunnen weerstaan.

Bijschriften bij afbeeldingen:

- Luchtfoto van de stad met op de voorgrond het Marineterrein, herkenbaar aan het afgesloten landschap omringd door oude militaire muren.
- Het Scheepvaartmuseum, een historisch gebouw, biedt in zijn museale programma ook een bezoek aan een schip aan de kade.
- Het tijdelijke bruggetje, aangelegd tijdens de activiteiten rondom het voorzitterschap van de Europese Unie. Op de achtergrond NEMO.
- Zicht van binnenuit van een oud militair gebouw: In het *Pension Homeland* huist tegenwoordig een café en hotel.
- Het fotografische werk van Koos Breukel vormt een parallel met een werk in boekvorm geïnitieerd door enkele schrijvers genaamd *Het land binnen de muren*. Verschillende stukken fictie verkennen de militaire geschiedenis van het gebied om vervolgens te worden vertaald naar interactieve kaarten. De inzet: in aanloop naar de teruggave aan de stad gestalte geven aan het erfgoed dat zo lang verborgen bleef. Koos Breukel heeft de schrijvers en de laatste overgebleven werkzame militairen op het Marineterrein gefotografeerd. Gepresenteerd in het Stedelijk Museum en tijdens de Dutch Design Week (Eindhoven) legt het werk oude en nieuwe actoren naast elkaar in een zoektocht naar een open dialoog. Eén van de uitkomsten van het *Slow Planning* dat door de stad is ontwikkeld.

Het Marineterrein, enkele belangrijke data

December 2013:	Samenwerkingsovereenkomst tussen stad en Rijk
Januari 2015:	Eerste fase openstelling van het terrein
November 2015:	Tweede fase openstelling van het terrein
Januari tot juni 2016:	Ontvangst van de activiteiten rondom het voorzitterschap van de Europese Unie
2018:	Bekrachtiging van het toekomstige ontwikkelschema; Defensie huist niet meer op het terrein
2020:	Start uitwerking van het ontwikkelschema
2030:	Het Marineterrein wordt een integraal onderdeel van de historische binnenstad

Tekst op achterkant publicatie:

Amsterdam innoveert meer dan ooit, trouw aan de lange traditie van inrichting van het van de zee gewonnen land. De stad die sterk is in zaken als mobiliteit, duurzaamheid en ecologie, ziet zich als een democratisch en economisch laboratorium. Geconfronteerd met de economische crisis in 2008, heeft zij de vaart achter projecten weten te behouden- vandaag de dag zijn die nog steeds in uitwerking- die maken dat het een Noord-Europese parel van intelligente stadsplanning is.

Hoe wordt een vervolg gegeven aan dit elan en met welke partners? Met welke financiële middelen? Met welke prioriteiten? Dat zijn de vragen waar dit boekwerk zich op centreert. Het toont dat Amsterdam het werkveld openstelt aan onverwachte actoren, zoals bewonerscollectieven, creatieve ondernemers en opkomende *city makers*, dat zij de interactie tussen collectieve strategie en publiek-private projecten verstevigt en vernieuwen is met experimentele projecten op ware schaal. Als een echte *Smart City* toont Amsterdam zo een manier van stadsmaken die tegelijk bevorderend, flexibel en inventief is. Rijkelijk geïllustreerd, biedt dit boek een caleidoscopische blik op een navolgenswaardige manier van werken.